

DR. KRISKA GYÖRGY

A Szilas-patak

Újpestet régebben joggal nevezték az élővizek városának, hiszen a Duna és a Dunamenti puhafaligetek áradásos tavacskái és pocsolyái mellett sokfelé található vízfoltokkal tarkított lápos területek, tiszta vizű tőzeg- és kavicsbányatavak. Korábban komoly természeti értéket képviselt három síkvidéki patak, amely számát tekintve is jelentős természeti érték, amellyel Budapest más részei sohasem büszkélkedhettek. Kár, hogy mára ezeknek a vidáman csörgedező patakoknak a medrét és partját kibetonozták, elpusztítva a vízhez kötődő élővilág jelentős részét. Ezek a csatornává vált vízfolyások a Szilas-patak, a Csömöri-patak és a Mogyoródi-patak. Ahhoz, hogy megtudjuk, milyenek voltak valamikor ezek a patakok, amikor még volt bennük magasabb rendű élet, nem kell időutazásra vállalkoznunk, elég az is ha megtekintjük őket Újpest szomszédos kerületeiben.

A Szilas-patak a szilasligeti és a kerepesi forrásoknál ered. Az utóbbi évek aszályos időszakai miatt a Szilasliget és Kerepes közötti rész teljesen kiszáradt, és csak a Kerepes előtti forráslápok vize tölti meg a patakmedret. A Szilas-patak felduzzasztásával hozták létre Cinkota mellett a Naplás-tavat, amelynek különleges növény- és állatvilága védelem alatt áll. A természetes környezetbe jól illeszkedő, nagy kiterjedésű tó jelenleg horgásztóként működik, és sok, a főváros betonrengtegében élő ember kikapcsolódását szolgálja.

A Duna felé csörgedező Szilas-patak egészen Rákospalotáig természetes élőhely. A part menti vegetációt jellegzetes mocsári növényzet alkotja. A békabuzogányos (*Sparganiaceae emersum*) szegélynövényzetben megtalálhatjuk a feketenadálytót (*Symphytum officinale*), amely gyógynövény, a mocsári nefelejcsét (*Myosotis palustris*), a réti boglárkát (*Ranunculus acris*) és a különböző sásféléket. A növényzet egy része a patakvízbe is behatol, kedvező feltételeket teremtve a bol-

harákoknak (*Gammarus sp.*) és a vízi ászkarakoknak.

A bolharákok egyaránt gyakoriak álló- és folyóvizekben. Hátpajzsuk nincs, testük oldalirányba lapított. A táplálkozásban fontos első négy pár lábuk, melyekből az első kettő pár ollót visel és előreirányul. A következő három pár torláb, az úszáshoz szükséges evezőláb. Az első három állandóan csapkodó potroh láb a vizet hajtja a hasoldali kopolyúkhöz, míg az utolsó három pár hátra irányuló ugróláb, mely az aljzatról löki el az állatot. Mikor nem úsznak, akkor a fenéken oldalt fekvve, a lefelé irányuló hátsó lábaikkal mozognak, testüket begömbítik, majd kinyújtják. Ezért Magyarország egyes területein oldalgóknak is nevezik őket. Többségük növényevő, de némelyikük apróbb férgeket, rovarlárvákat is megtámad. A patakokban élők fontos szerepet játszanak a vízbe bekerülő szerves anyagok lebontásában. Az ászkák szinte valamennyi vízi élőhelyet meghódították, miközben egyes fajaik, a közismert pincebogarak a szárazföldre is kimerészkedtek. Gyakori fajuk a vízinövényzet között élő, barna színű, közönséges víziászka (*Asellus aquaticus*).

A part közelében vadászik rájuk egy ragadozó poloska, a víziskorpió (*Nepa rubra*). A víziskorpió a tavak és patakok partoldalán áll lesben, a növények gyökere között. Innen figyelni az apró vízi állatok mozgását, majd ha egyikük a fogókarja közelébe kerül, előrelenyúl, megragadja a prédát, és testnedvét kiszívja. Lapított potrohának nyolcadik szelvénye két hosszú légzőcsőben folytatódik, melyek egymással összekapcsolódva biztosítják a poloska számára az oxigén-utánpótlást a légkörből.

A víziskorpió nevét testformájának, fogólábainak és légzőfüggelékeinek köszönheti. Egyébként nem sok köze van szárazföldi névrokonához. A táplálkozását igen egyszerű megfigyelni, ehhez elég egy alkalmas zsákmányt, pl. egy víziászkat juttatnunk a fogó-

lábai közé. A poloska ilyenkor hirtelen előre-
lendül, és megragadja a zsákmányt. A szájszerv mint egy kis ormány hajladozik ide-oda, hogy megtalálja azt a részt, ahol a belsejéből előbukkanó szűrőserték behatolhatnak a testbe. Táplálkozása során a vízkorpió egyfolytában mozgatja a hosszú szűrősertéket, melyek átjárják a zsákmány testét. Repülni nem tud, mert repülőizmai visszafejlődtek.

A vízben álló békabuzogány és gyékény gyökerei között tavigiliszták (*Criodrilus lacuum*) élnek, amelyek hasonló életmódot folytatnak, mint szárazföldi rokonaik, a földigiliszták. Testük kékesen irizál, így féreg létükre is szép látványt nyújtanak a tekergőző állatok.

Az iszapgiliszták veszélyes ellensége a ragadozó lónadály (*Haemopsis sanguisuga*), amely nemcsak őket, hanem a vízbe kerülő földigilisztákat is bekebelezi. A méretében és megjelenésében is a vérszívó orvosi piócához hasonló féreg az emberre nem jelent veszélyt, de a gilisztákat úgy szippantja be, akár az ember egy szál makarónit. A lópióca hasoldala

hasonló lehet, mint az orvosi piócáé, a teste szintén rendelkezhet sárga szegéllyel, de a hátoldala mindig egyszínű barnás, szemben az orvosi piócával, amelynek a háti részét márványozott mintázat borítja. Petecso-móikat nyár végén rejtik el a parton. A kis piócák tavasszal kelnek ki a kokonokból, és a vízbe másznak, hogy folytassák szüleik ragadozó életmódját. A patak ragadozó laposférgerei az örvényférgék. Ezek az állatok többnyire a patakmederben heverő kövek alsó felszínén tartózkodnak az itt élő ragadozó nyolcszemű nadállyal (*Erpobdella octoculata*) együtt, amely hazánk leggyakoribb piócája. Az örvényférgék, mint a tejfehér planária (*Dendrocoelum lacteum*) és a gyászplanária (*Dugesia lugubris*) apró férgekre és rákokra vadásznak, de az elhullott állatok lebontásában is fontos szerepük van.

A szitakötőlárvák közül a sávós szitakötő (*Calopteryx splendens*) és a légivadászok (*Agrionidae*) lárvái gyakoriak. A vízbe hatoló növényzetben élnek a szövőtegzés (*Hydropsyche* sp.) lárvái, amelyek víz alatti hálójukkal

A Szilas-patak

szűrnek ki apró élőlényekből álló táplálékukat a lassan áramló vízből. A Szilas-patak értékes élőlényei egy kérészfaj lárvája, amely kevés helyen fordul elő az ország más területein. A patak csendesebb, kiszélesedő részein a molnárkák (*Gerris sp.*) mellett napsütéses időben a vízfelszínen köröző keringőbogarak (*Gyrinus sp.*) vadásznak vízbe hullott rovarokra.

Sajnos 1999 tavaszán a patak rendezése ürügyén az M3-as autópályától kezdődően több száz méteres partszakasz növényzetét pusztították el Újpalota irányában. A partot kavicssal szórták le és dróthálóval lefedték. Ennek következtében ezen a területen kipusztult a patak sokszínű élővilága. A beavatkozás következtében ezen a részen tömegesen elterjedhettek a púposszúnyoglarvák, amelyek kifejtett nőstényei vérszívásukkal az embereknek is számos kellemetlenséget okoznak.

A patak mentén néha megfigyelhetjük a jégmadarat (*Alcedo atthis ispida*) is, amely a Szilas-patak melletti kis tóban halászik. A tavat néhány méterre találjuk a Szilas-pataktól, az M3-as autópálya mellett. Ez az élőhely a helyi védettséggű Rákospalotai Turjános részét képezi. Partja mentén nádasok alakultak ki, amelyekben a mocsarak és az árterek jellegzetes növényeit is megtaláljuk. Ilyen például az észak-amerikai eredetű süntök (*Echinocystis lobata*), amely főleg ártéri fűzésekben jelenik meg, ahol a növényzetre felfutva szinte áthatolhatatlan szövedéket képez, és a tövises termésű bojtortján szerbtövis (*Xanthium strumarium*). A nádas által szabadon hagyott részekben gyakori még az ártéri üde gyomtársulásokra jellemző borsos keserűfű (*Polygonum hydropiper*), amely csípős íze miatt kapta a nevét, és a ligeti serepenca (*Stenactis annua subsp. strigosa*), amely ártereken és vágásokon sokfelé elterjedt az országban. A vízben, az aljazaton sűrű csillárkamoszat (*Chara sp.*) gyepek alakultak ki, míg az alámerült hínárvegetációt az érdestócsagaz (*Ceratophyllum demersum*), a fésűs békaszólló (*Potamogeton pectinatus*) és fonalas zöldmoszatok képviselik. Az érdestócsagaz állományai a növényi tápanyagokban gazdag eutróf vizet jelzik, és gyors növekedésű iszapfelhalmozóként jelentős szerepet ját-

szanak a tó szukcessziós feltöltődési folyamatában. A hínárnövényzet sűrűjében tavasztól őszig gazdag gerinctelen állatvilág él. Már kora tavasszal tömegesek a vízben lebegő kandicsrákok (*Copepoda*), majd a vízbolhák (*Daphnia sp.*) megjelenésekor a velük táplálkozó piros színű víziatkák (*Hydrachnididae*) és a törpe-vízipoloskák (*Plea leachi*) is tömegessé válnak. A vízi növényzetben gyakoriak a különböző rovarlarvák, mint amilyen a közönséges katonalégy (*Stratiomyia chamaeleon*) lárvája, vagy a bogárlarvák, de a ragadozó búvárpók (*Argyroneta aquatica*) is sokszor szemünk elé kerül. A szitakötőlarvák közül a közönséges szitakötő (*Sympetrum vulgatum*) lárvái gyakoriak a tóban. A ragadozó búvárpók is a nyílt vízi részekben gyakran megfigyelhetjük az úszó vízisiklót (*Natrix natrix*), vagy a tőkés récét (*Anas platyrhynchos*). A tó autópályától távolabbi részén fűzfák alkotnak puhafaligetet, majd távolabb magaskórós társulások következnek.

A patakban élő növények és állatok részét képezik a Szilas-patak bonyolult életközösségének, amelyből ha kiesik néhány fontos tag, akkor az összes többi élőlény is elpusztul. Ezért van az, hogy a part menti növényzet kiirtásával és a meder kibetonozásával hirtelen eltűnik a patak sokszínű élővilága, és átadja helyét a káros, gyakran az emberre is veszélyes mikroorganizmusoknak. A patakmeder kibetonozásával eltűnik a patakot végigkísérő mocsári és vízinnövények zöld szegélye. Kivesznek a növénytársulásokban élő gerinctelen állatok is. A patakban a növényi lét kezdetleges formái, baktériumok, kékmoszatok képesek csak fennmaradni. Ezek nem tudják lebontani a patak messziről ideszállított szennyeződéseit, sőt gyakran maguk is mérgeket juttatnak a vízbe. A patakrombolás káros hatásait felismerve a Rákos-patak revitalizációjára, betonmedrének lebontására tervek születtek, amelyeknek a megvalósítása a közeljövőben fog megkezdődni. A jó példa erejében bízva talán reménykedhetünk abban, hogy unokáink még visszakaphatják azt a vidáman csörgedező Szilas-patakot, ami most csak nagyapáink emlékeiben él. □